

2. *Заброцький М. М.* Екологічна відповідальність як вияв духовності особистості // Актуальні проблеми науково-методичного забезпечення освітньої практики в системі післядипломної педагогічної освіти. — Житомир — К.: ЖОППО, 2006. — С. 62—68. Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/3275>

3. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1991, № 41, ст. 546, зі змінами й доповненнями. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/1264-12>

4. *Колот А. М.* Соціально-трудова сфера: стан відносин, нові виклики, тенденції розвитку: монографія / А. М. Колот. — К.: КНЕУ, 2010. — 251 [5] с.

5. *Мучник А. М.* Оплата праці та біблійні настанови // Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України (серія: Економічні науки), 2008. — № 3 (30). — Ч. II. — С. 260—264.

6. *Новікова О. Ф.* Напрями вдосконалення соціального управління в контексті досягнення цілей розвитку тисячоліття в Україні // Збірник наукових статей «Управління розвитком», № 4, 2006. — Харків, ХНЕУ. — С. 223—224.

7. *Соловій І. П., Душина М. П.* Проблеми економіки, охорони довкілля і суспільного прогресу в світлі трансдисциплінарних наукових підходів // Фізична економія: методологія дослідження та глобальна місія України: зб. матеріалів Міжнар. наук. конф., 8—10 квіт. 2009 р., м. Київ. — К.: КНЕУ, 2009. — С. 434—444.

8. Фермер Владимир Ярошенко: счастье не в деньгах, а в том, чтобы их хватало // *Зерно. Журнал современного агропромышленника.* № 6, 2010. Режим доступу: <http://zerno-ua.com/?p=10260>

9. *Welford, R.* 2007. Corporate social responsibility and Buddhist economics', International Journal of Green Economics, Inderscience, Vol. 1, Nos. 3 — 4.

Статтю подано до редакції

УДК 364

А. С. Коцур, В. М. Островецхов, канд. екон. наук, старший викладач, кафедра управління персоналом та регіональної економіки Тернопільського національного економічного університету

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНИХ ПІЛЬГ В УКРАЇНІ

АНОТАЦІЯ. У статті висвітлено особливості сучасної системи соціальних пільг і запропоновані шляхи її оптимізації.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Соціальні пільги, соціально вразливі верстви населення, медичне страхування.

АННОТАЦИЯ. В статье освещены особенности современной системы социальных льгот и предложены пути ее оптимизации.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА. Социальные льготы, социально уязвимые слои населения, медицинское страхование.

ABSTRACT. The article highlights the features of a modern system of social benefits and the ways of its optimization.

KEY WORDS. Social benefits, social vulnerable populations.

Постановка проблеми. Згідно чинного законодавства сьогодні в нашій державі нараховується більше 600 видів соціальних пільг, що охоплюють понад третину населення [3; 6].

Для їхнього виконання в повному обсязі необхідні значні фінансові ресурси, яких обмаль в умовах економічної нестабільності. Доцільним, у даній ситуації, є аналіз ефективності системи соціальних пільг у вироблення пропозицій щодо більш ефективного використання бюджетних ресурсів з метою захисту соціально вразливих верств населення.

Аналіз останніх джерел чи публікацій. Проблемам соціального захисту та соціального забезпечення приділена значна увага у працях вітчизняних і зарубіжних дослідників, таких як Балашов А. М., Бідак В. Я., Гриненко А. М., Куценко В. І., Лібанова Е. М., Макарова О. В., Меленюк В. О., Новикова Т. В. та ін. У наукових працях цих учених розглянуто окремі аспекти державної соціальної політики, з'ясовані її актуальні методологічні та методичні проблеми. Проте потребують подальшого дослідження напрямки розвитку системи соціального забезпечення в умовах обмеженості фінансових ресурсів, що можуть бути направлені на потреби соціальної сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження. За роки незалежності успадкована від УРСР система соціального забезпечення, «обросла» великою кількістю нових соціальних пільг, які безперечно є фінансовим тягарем для економіки держави. Однак основною проблемою є не величина фінансових ресурсів, яких потребує система соціальних пільг для своєї реалізації, а ефективність, необхідність їх надання в цілому та кожної соціальної пільги зокрема. З метою визначення доцільності та ефективності системи соціальних пільг варто їх класифікувати за характером допомоги, яка надається населенню. Відповідно можна виділити наступні види соціальних пільг:

1) медико-реабілітаційні — пов'язані з наданням пільг при лікуванні та профілактиці захворювань;

2) соціально-трудова — передбачають особливі умови захисту на ринку праці тих верств населення, котрі не можуть на рівних конкурувати в умовах ринкової економіки;

3) соціально-побутові — надають особливі умови в користуванні послугами об'єктів соціальної інфраструктури та створенні побутових умов проживання;

4) житлово-комунальні — створюють преференції для категорій населення, котрі їх отримують шляхом позачергового забезпечення їх належними умовами проживання, пільгової оплати вартості комунальних послуг;

5) транспортні — передбачають пільгові умови користування усіма чи деякими видами транспорту;

6) податкові — надають пільги при сплаті окремих податків і зборів;

7) інші — пов'язані з наданням переваг при поліпшенні свого добробуту, отримання освітніх, соціальних, ритуальних послуг.

Потрібно зауважити, що окрім великої кількості пільг значною є і кількість категорій громадян, яким вони можуть бути надані. У табл. 1 наведено перелік категорій населення та вказано вид соціальної пільги, на яку вони можуть претендувати за чинним законодавством.

Розглянемо шляхи підвищення ефективності надання соціальних пільг окремих видів.

Медико-реабілітаційні. Дані соціальні пільги надаються 31 категорії населення. Вони призначені, в основному, для забезпечення безплатного та позачергового лікування в медичних закладах державної та комунальної власності, а також преференцій при санаторно-курортному лікуванні тощо.

На практиці реалізуються лише невелика кількість соціальних пільг медико-реабілітаційного характеру стосовно інвалідів, народних депутатів і ветеранів окремих відомств. Основною причиною такого стану справ є дефіцит бюджетних ресурсів на оплату послуг медичних закладів.

З метою поліпшення ситуації доцільно, в першу чергу, реформувати систему охорони здоров'я, перевівши її на «рейки» страхової медицини, що включала б фінансування витрат на медичне страхування для соціально вразливих верств населення з державного бюджету. При цьому скасувавши будь-які преференції залежно від соціального статусу застрахованої особи, яка потребує медичної допомоги. Також, доцільно, передати усі медичні заклади, що знаходяться у підпорядкуванні різних міністерств, у відомство Міністерства охорони здоров'я, що також дозволить уникнути несправедливого доступу до медичних послуг залежно від категорії населення, до якої відноситься людина, що звертається за медичною допомогою.

Соціально-трудові. Дані соціальні пільги надаються 16 категоріям соціально вразливих верств населення. Ці пільги спрямовані на соціальний захист, зазначених категорій населення на ринку праці, шляхом надання додаткових гарантій працевлаштування, збереження робочого місця, надання та обсягу основної та додаткової відпустки, при нарахуванні величини відшкодування для оплати лікарняних листків по тимчасовій непрацездатності, надання доплат до пенсій, виплати одноразової допомоги, допомоги на оздоровлення та ін.. Соціально-трудові пільги призначенні, в першу чергу, на компенсацію низької конкурентоздатності категорій населення, яким вони надаються, на ринку праці та для компенсації фізичних, моральних, духовних сил, що витрачається ними в процесі праці.

Таблиця 1

**КАТЕГОРІЇ СОЦІАЛЬНО ВРАЗЛИВИХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ
ТА ВИДИ СОЦІАЛЬНИХ ПІЛЬГ, ЯКІ ЇМ НАДАЮТЬСЯ**

№ з/п	Категорія громадян	Види пільг
1	Громадяни, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, та члени їх родини	Медико-реабілітаційні, соціально-трудові, соціально-побутові, житлово-комунальні, транспортні, ін.
2	Інваліди та діти-інваліди	Медико-реабілітаційні, транспортні
3	Працівники міліції	Митлово-комунальні
4	Ветерани праці	Медико-реабілітаційні, соціально-трудові, соціально-побутові, житлово-комунальні, транспортні, податкові, ін.
5	Особи, які мають особливі трудові заслуги перед Батьківщиною	Медико-реабілітаційні, соціально-трудові, соціально-побутові, житлово-комунальні, транспортні, ін.
6	Працівники державної пожежної охорони	Житлово-комунальні
7	Прокурори, слідчі прокуратури та пенсіонери із числа прокурорів і слідчих прокуратури	Житлово-комунальні
8	Реабілітовані особи	Медико-реабілітаційні, житлово-комунальні, транспортні, ін.
9	Військовослужбовці та члени їх сімей	Медико-реабілітаційні, житлово-комунальні, транспортні, ін.
10	Ветерани військової служби та члени їх сімей	Медико-реабілітаційні, соціально-трудові, житлово-комунальні, транспортні

Продовження табл. 1

№ з/п	Категорія громадян	Види пільг
11	Ветерани органів внутрішніх справ та члени їх сімей	Медико-реабілітаційні, соціально-трудові, житлово-комунальні, транспортні
12	Ветерани державної пожежної охорони та члени їх сімей	Медико-реабілітаційні, соціально-трудові, житлово-комунальні, транспортні
13	Ветерани служби цивільного захисту та члени їх сімей	Медико-реабілітаційні, соціально-трудові, житлово-комунальні, транспортні
14	Ветерани Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України та члени їх сімей	Медико-реабілітаційні, соціально-трудові, житлово-комунальні, транспортні
15	Учасники бойових дій та особи прирівняні до них	Медико-реабілітаційні, соціально-трудові, соціально-побутові, житлово-комунальні, транспортні, податкові, ін.
16	Інваліди війни та особи прирівняні до них	Медико-реабілітаційні, соціально-трудові, соціально-побутові, житлово-комунальні, транспортні, ін.
17	Учасники війни	Медико-реабілітаційні, соціально-трудові, соціально-побутові, житлово-комунальні, транспортні, податкові, ін.
18	Особи, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною	Медико-реабілітаційні, соціально-трудові, соціально-побутові, житлово-комунальні, транспортні, податкові, ін.
19	Депутати місцевої ради	Транспортні
20	Посадові особи органів місцевого самоврядування	Соціально-трудові
21	Пенсіонери за віком	Транспортні
22	Діти-сироти і діти позбавлені батьківського піклування	Соціально-побутові, ін.
23	Студенти денної форми навчання вищих навчальних закладів I—IV рівнів акредитації та учнів професійно-технічних навчальних закладів, незалежно від форм власності	Транспортні
24	Колишні малолітні в'язні концентраційних таборів, гетто та інших місць примусового тримання, визнаних інвалідами	Медико-реабілітаційні, житлово-комунальні, транспортні, ін.

Закінчення табл. 1

№ з/п	Категорія громадян	Види пільг
25	Колишні малолітні в'язні концетраційних таборів, гетто та інших місць примусового тримання та членам їх сімей	Медико-реабілітаційні, соціально-трудова, соціально-побутова, житлово-комунальні, транспортні, ін.
26	Судді	Медико-реабілітаційні, соціально-побутова, житлово-комунальні, транспортні, ін.
27	Засновники (співзасновники) державних та комунальних засобів масової інформації	Транспортні
28	Народні депутати України, які вийшли на пенсію	Транспортні
29	Народні депутати України	Медико-реабілітаційні, житлово-комунальні, транспортні, ін.
30	Педагогічні, науково-педагогічні працівники та інші категорії працівників навчальних закладів	Житлово-комунальні, соціально-трудова, ін.
31	Медичні і фармацевтичні працівники	Медико-реабілітаційні, соціально-трудова, житлово-комунальні, ін.
32	Працівники державних та комунальних закладів, підприємств і організацій культури	Житлово-комунальні, ін.
33	Пенсіонери з числа колгоспників, які одержують пенсію за віком	Медико-реабілітаційні
34	Пенсіонери з числа робітників, які одержують пенсію за віком	Медико-реабілітаційні
35	Пенсіонери з числа службовців, які одержують пенсію за віком	Медико-реабілітаційні
36	Діти віком до 3-ох років	Медико-реабілітаційні
37	Діти інваліди віком до 16-ти років	Медико-реабілітаційні
38	Дівчата-підлітки і жінки з протипоказаннями вагітності	Медико-реабілітаційні
39	Жінки, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи	Медико-реабілітаційні
40	Інваліди 1, 2 груп	Медико-реабілітаційні
41	Діти від трьох до шести років	Медико-реабілітаційні
42	Особи, нагороджені знаками «Почесний донор» чи «Почесний донор СРСР»	Медико-реабілітаційні
43	Шахтарі та члени їх сімей	Медико-реабілітаційні, соціально-трудова, житлово-комунальні, ін.

Даний вид пільг є чи не єдиним, що носить адресний характер і максимально ефективно надає соціальний захист відповідним категоріям населення. Адже, соціальний захист надається для підтримки економічної активності населення та стабілізації процесів на ринку праці.

Соціально-побутові. Цей вид соціальних пільг надається 10 категоріям громадян і передбачає: позачергове влаштування в заклади соціального захисту; обслуговування службами соціального захисту вдома, забезпечення продуктами харчування; пріоритетне забезпечення промисловими товарами тривалого використання; позачергове встановлення телефону з пільговою оплатою; позачергове влаштування дітей у дошкільні навчальні заклади; позачергове користування усіма видами підприємств торгівельно-побутового обслуговування та при відвідуванні культурно-видовищних і спортивно-оздоровчих закладів; позачергове обслуговування підприємствами, установами, організаціями служби побуту, громадського харчування, житлово-комунального господарства, міжміського транспорту. Безперечно даний вид соціальних пільг, виконує важливу соціальну функцію забезпечуючи надання соціальної допомоги особам, котрі не в змозі самі про себе подбати. Проте, до таких осіб важко віднести зокрема суддів, розмір доходів, яких є одним із найбільших серед усіх державних службовців та й серед інших категорій зайнятого населення. Постає необхідність перегляді переліку категорій населення, які мають право на певні пільги соціально-побутового характеру. Також, при розробці заходів підвищення ефективності надання соціальних послуг та оптимізації використання бюджетних ресурсів, варто переглянути також перелік самих пільг. Зокрема, в умовах ринкової економіки та розвитку інформаційних комунікацій така соціально-побутова пільга як «позачергове встановлення телефону» є «морально застарілою». Хоча, необхідно зазначити, що пільги з оплати вартості комунальних послуг варто залишити, а за можливості поширити на оплату мобільного, Інтернет-зв'язку, що є невід'ємним атрибутом сучасних реалій. Це ж стосується і щодо позачерговості у закладах побутового обслуговування, громадського харчування, міжміського транспорту, що в переважній більшості є приватними і в умовах ринкової економіки зацікавленні в швидкому та якісному обслуговуванні населення.

Житлово-комунальні. На ці соціальні пільги претендують 26 категорій населення. Згідно них надаються наступні преференції: позачергове забезпечення жилою площею особам, які потребують поліпшення житлових умов; безоплатне придбання чи піль-

гова оплата вартості житла при його купівлі у місцевих органах виконавчої влади; знижки при сплаті за користування житлом, телефоном, комунальних послуг, придбанні палива, якщо відсутнє центральне опалення; безоплатна приватизація; позачерговий вступ до житлово-будівельних кооперативів і по будівництву й експлуатації гаражів, стоянок для транспортних засобів і їх обслуговування, до садівницьких товариств; переважне право на відведення земельних ділянок для індивідуального житлового будівництва, садівництва і городництва, першочерговий ремонт жилих будинків і квартир та ін.

Даний вид соціальний пільг є найвитратнішим для бюджетної системи держави, адже передбачає пільги зі сплати комунальних послуг, за які держава відшкодовує відповідним підприємствам. На нашу думку, доцільним було б встановити доплату до матеріального забезпечення таких категорій населення, а вже вони самі що б сплачували за дані послуги, що своєю чергою стимулювало б їх економно користуватись комунальними послугами. Також, дану доплату раціонально «прив'язати» до індексу цін на комунальні послуги, що б виключити політичну складову її підвищення в майбутньому.

Важливої уваги заслуговує питання безоплатного надання житла органами виконавчої влади окремих категорій населення, таким як народні депутати, судді, прокурори та слідчі прокуратури. Дані категорії населення отримують найвищі розміри заробітної плати серед усіх державних службовців, тому надання їм безоплатного житла не відповідає принципу соціальної справедливості. Народний депутат виконує свої повноваження лише 5 років, тому є недоцільним на такий короткий термін безоплатно надавати житло. Посада народного депутата є такою, що обирається, відповідно людина сама приймає рішення щодо висунення своєї кандидатури, тому повинна нести й матеріальну відповідальність шляхом самостійного забезпечення себе житлом на час виконання функцій народного депутата.

Що стосується суддів, то з метою уникнення ними корупційних діянь, шляхом винесення ухвал суду, щодо відчуження у державну власність майнових об'єктів, з подальшою їх передачею органами виконавчої влади їм самим, доцільно скасувати норми законодавства щодо безоплатного надання суддям додаткової житлової площі. Це ж стосується і працівників прокуратури, які отримують значне фінансове забезпечення та можуть використовувати службове становище у власних інтересах.

Дещо «морально застарілими» є такі соціальні пільги, як позачерговий вступ до житлово-будівельних кооперативів і по будів-

ництву й експлуатації гаражів, стоянок для транспортних засобів і їх обслуговування, до садівницьких товариств. В умовах ринкової економіки дані форми ведення господарської діяльності майже не використовуються.

Транспортні. Цим видом соціальних пільг користуються 25 категорій соціально вразливих верств населення. Транспортні пільги передбачають наступні преференції: безоплатне користування всіма видами міського та приміського транспорту; безоплатний чи зі знижкою проїзд один раз на рік до будь-якого пункту України автомобільним або повітряним, або залізничним, або водним; право першого чергового придбання квитків; право на знижку вартості проїзду на внутрішніх лініях (маршрутах) повітряного, залізничного, річкового та автомобільного транспорту у період з 01 жовтня по 15 травня; щомісячну грошову компенсацію витрат на автомобільне паливо з розрахунку 50 літрів високооктанового бензину на місяць відповідно до діючих цін на паливо (за наявності особистого автотранспорту); безоплатне забезпечення автомобілем при наявності відповідних медичних показників; безоплатне перевезення до 20 тонн особистого майна в контейнерах з попереднього місця проживання до нового; виплата компенсацій на паливо, ремонт, технічне обслуговування автомобілів; безкоштовне паркування автомобіля.

Даний вид соціальних пільг є найбільш корупційний серед інших, особливо, що стосується безоплатного перевезення міським і приміським транспортом. В першу чергу через неможливість чіткого визначення надання перевізником обсягу пільгових перевезень. У зв'язку з цим є висока ймовірність того, що перевізники можуть недобросовісно вказувати обсяг наданих послуг з перевезення пільговиків і відповідно отримувати значне фінансове відшкодування з бюджету. З метою уникнення таких явищ, вбачається доцільним запровадити принцип адресності при наданні даного виду соціальних пільг. Для цього необхідно визначити середньостатистичну на одного пільговика кількість послуг з перевезення за певний період часу та врахувати вартість перевезення у даному населеному пункті чи регіоні. Відповідно відшкодовувати витрати на реалізацію цієї пільги не перевізникові, а конкретній особі, що має право на таку пільгу.

Податкові. Такі пільги призначаються 4 категоріям громадян. Вони передбачають: звільнення від плати за землю та сплати земельного податку, прибуткового податку, податку з власників транспортних засобів, окремі категорії громадян звільненні від сплати податків, зборів, мита та інших платежів до бюджету відповідно до податкового та митного законодавства. При наданні таких пільг

доцільно враховувати сумарний дохід сім'ї пільговика. Якщо він є надто високим то необхідності у наданні такої пільги немає.

Інші. Такі пільги спрямовані для надання наступних переваг: вступ поза конкурсом до навчальних закладів з обов'язковим наданням житла за необхідності на час навчання та виплата підвищеної стипендії; обов'язкове відведення земельних ділянок; безоплатне поховання померлого та спорудження на його могилі нагробка; право на безоплатну консультацію адвокатів з питань, що стосуються його пільгової категорії; безоплатно користуватись послугами поштового зв'язку; щорічна допомога для придбання навчальної літератури; матеріальна допомога; безоплатне встановлення квартирної охоронної сигналізації та користування нею; право бронювання місць у готелях та в усіх видах транспорту і позачергове придбання проїзних документів; право безкоштовного користування залами офіційних делегацій аеропортів аеровокзалів, залізничних вокзалів і станцій, морських і річкових вокзалів і портів; право на безоплатне одержання у власність земельної ділянки в межах земельної частки (паю). Ті чи інші вказані соціальні пільги мають право отримати 18 категорій громадян. Ці пільги як і соціально-трудова також носять адресний характер і адресовані в першу чергу тим громадянам, що потребують соціальної допомоги та підтримки.

Висновки з проведеного дослідження. Проведений аналіз системи соціальних пільг соціально вразливим верствам населення дає можливість визначити шляхи підвищення її ефективності та оптимізації використання бюджетних ресурсів. Зокрема, вбачається доцільним:

1. Реформувати систему охорони здоров'я, запровадивши страхову медицину, що унеможливила б подвійних стандартів при лікуванні різних категорій населення й передбачала повне фінансування страхових платежів з державного бюджету для застрахованих осіб, що належать до соціально вразливих верств населення. Однією з важливих умов такої реформи повинно бути повне підпорядкування усіх медичних закладів Міністерству охорони здоров'я.

2. Переглянути перелік категорій населення, які мають право на певні пільги та перелік самих пільг, деякі з яких є «морально застарілими», а натомість потрібно включити новітні послуги. Так, вбачається доцільним скасувати низку пільг для таких категорій громадян як судді, народні депутати, прокурори, слідчі прокуратури з метою унеможливлення корупційних діянь з їхньої сторони та враховуючи розміри грошового забезпечення за даними посадами.

3. Змінити механізм реалізації окремих пільг. Зокрема, пільги з оплати комунальних послуг доцільно надавати у формі доплати до грошового утримання з врахуванням доходів пільговика та членів його сім'ї. Надання транспортних пільг повинно здійснюватись за принципом адресності, що дозволить ефективніше використовувати бюджетні ресурси та внеможливить зловживання у цій галузі соціальної інфраструктури.

Література

1. *Балашов А. М.* Державна політика соціального захисту молоді в Україні. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://firearticles.com/socialna-politika/48-derzhavna-politika-socialnogo-zaxistu-molodi-v-ukrayini-balashov-a-m.html>.
2. *Горяньська С.* Фінансове забезпечення соціального захисту населення // Фінанси України. — 2006. — № 6. — С. 87—95.
3. Каталог пільг в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.pilga.in.ua/node/416>.
4. *Кичко І.* Фінансування соціальних заходів: фактори впливу та їх оптимізація // Соціальний захист. — 2005. — № 9. — С. 55—62.
5. Людський розвиток в Україні: мінімізація соціальних ризиків (колективна науково-аналітична монографія) / За ред. Е. М. Лібанової. — К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, Держкомстат України, 2010. — 496 с.
6. Необхідність реформування соціального захисту [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.auc.org.ua/news/neobkhdnist-reformuvannya-sotsialnogo-zakhistu>.

Статтю подано до редакції 20.06.2012 р.

УДК 331.5.024.5

Т. Г. Кравцова, канд. екон. наук, ст. наук. співробітник
Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи

АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

АНОТАЦІЯ. У статті викладено основні напрями і завдання модернізації соціально-трудоових відносин у сучасних умовах; обґрунтовано необхідність зростання ролі держави в реформуванні трудової